

*Ця книжка з'явилась завдяки Андрієві
і Мар'яні, які поруч у всі миті,*

*моїм батькам, які назавжди
зарядили мене підтримкою,*

*Ренаті Середницькій, яка прихистила
і зігріла у своєму затишному домі,*

*Жанні Комар, яка підказала стежку
до основного джерела,*

*Дані Винницькій, музика якої напуває
силами і натхненням,*

*Богдані Матіяш, яка подарувала хрестик,
а також всім іншим людям та
обставинам, мені подарованим.*

*Дякую стипендіальній програмі Міністра
культури і національної спадщини
Республіки Польща Gaude Polonia та
літературній програмі Фонду
«Розвиток України» за можливість
працювати над романом.*

Нема спокою в цьому домі.

Особливо на зимові свята. Карнавал на карнавалі: бал техніків у театральній залі, перший «вовняний» вечір¹ в Музичному товаристві ім. Монюшка, у казино – академічна вечірка, костюмований раут, який організував місцевий «Сокіл», і так на два місяці наперед. На Сильвестра в міському казино першу кадрили танцювало всього двадцять вісім пар. Зате багато гостей було в «Зірці» і в Міщанському товаристві. Весело бавились, кажуть, наші євреї у своєму клубі. Як завжди, королевою балу обрали пані докторову Естер Функельштайн – і справедливо: коли висока пані докторова проходить вулицею, немає жодної людини, яка б не обернулась, не зупинилась, не задивилася вслід; а потім вона все крутиться в думках, як сумна мелодія.

Аделя любить товариські розваги, ще й мене за собою тягає. Я б не ходила, бо добре знаю, як панюньці в зефірних сукнях перешіптуються за Аделиною спиною: «Адель

¹ Так називались танцювальні вечори, популярні в багатьох містах Галичини, на які з огляду на складні часи дами одитались підкреслено стримано.

Анґер ходить на карнавали з домашньою службою, а шлюб взяла з руським трунарем», – але Петро ніколи її не супроводжує, як би я могла відпускати її саму.

Петро не трунар. Він робить статуї на могили і гробівці. І всі ці панюсі ридають гіркими потоками, аж їм синіють носи, коли бачать на кладовищі Петрових скорботних янголів чи мармурових дів із розвіяними косами, що похололи навіки.

Петро працює в майстерні у Казимира Бембновича, на Сапїжинській, навпроти стрімкої німецької кірхи¹. Там, де тополева алея провадить на цвинтар.

Але тепер він закінчує мармурові роботи у нашій катедрі: у головній наві мармур темно-зелений, у бічних – кремовий. Каже, іконостас уже помальований та позолочений. Запроваджують газове освітлення.

Я щодня ношу йому туди обіди: криваву кишку з каші, вуджену солонину, квасолу, печінкові галушки, бульбяники, крокети з гороху. Вулиці погано розчищені від снігу, дрожки² раз по раз застрягають у кучугурах. Сутеніти починає вже після третьої, але ліхтарник не поспішає запалювати ліхтарі. На кожному кроці – зграї розігрітих оковитою хлопів. Міська пропінація³ зробила їм небачений подарунок на свята: літр – 66 центів. Їсти за ці гроші не наїсися, зате нап'єшся так, що не тільки про голод забудеш, але й імені свого не пригадаєш.

А потім не знають, що з собою зробити. Нині вночі ходив один попід вікнами, горлопанив, аби його впустили переночувати. Кричав: не маю де спати, ноги змерзли. І таки

¹ Тут: лютеранська храмова споруда.

² Дрожки – невеликий легкий двоколісний віз на ресорах.

³ Пропінація – монополія власника галицьких маєтків на виробництво і постачання алкогольних напоїв (переважно – пива та горілки) до закладів на своїй території.

знайшов, де їх зігріти: забрала його поліція, мусив загіртіся в арешті.

Останнім часом розвелось навколо стільки злодіїв, шахраїв, розбійників, що страшно на вулицю вийти. Хочеться замуруватися в хаті і носа не вистромлювати. А іноді думаєш: а хто сказав, що вдома безпечно? Хто сказав, що і тут на тебе не чигає розбійник – хтось, кому ти довірливо підставляєш свою незахищену шию.

Петро каже: дійшла новина, що з костелу Святої Анни в Озерянах зник старовинний остенсорій¹. І знову – жодних слідів чи свідків, усі двері – на замках і засувах, вікна цілі, всередині – порядок. Так, ніби крізь стіни увійшли світлі ангели і забрали коштовний предмет на Небеса, щоб там із його допомогою славити Ісуса.

Це триває вже досить довго: в Микулинцях, де щойно після пожежі відновили храм, розчинились у повітрі дві золоті патени² – одна із зображенням Вифлеємських ясел, інша – гробу Господнього. Тільки напередодні священик із дияконом таємно сховали тарелі до кованої скрині. Вранці диякон – у крик: скриня розчахнута і порожня, єдиний ключ – у священика, обох їх дотепер тримають в ув'язненні.

У монастирі отців василіан Воздвиження Чесного Хреста Господнього в Бучачі, зведеному на горі Федір, було так. Послушник Бенедикт, ідучи о третій годині ранку зі своєї келії, розташованої в корпусі, що примикає до церкви з правого боку, прямував до стайні годувати коней – і почув крізь стіни, прикрашені пілястрами з позолоченими капітелями коринтського ордера, як об темпера́ний релігійний

1 Остенсорій (монстрація) – ритуальний предмет у католицькій церкві, призначений для адорації – позалітургійного шанування Святих дарів, освячених у ході євхаристії.

2 Патена – у католицькій церкві – ритуальний предмет у вигляді блюда, на якому зображено сцени Нового Заповіту.

живопис XVIII сторіччя лопочуть крила ангелів. Він не сумнівався ані на мить у природі цих звуків. То було схоже на голубів у дзвіниці, розповідав Бенедикт, тільки розміри птахів мусили б дорівнювати людським.

На ранок виявили безслідне зникнення пасма волосся з відтятої голови Йоанна Предтечі, мощей святої Мундиції, голки з тернового вінця та шматка губки, з якої Ісуса поїли оцтом. Усі ці неоціненні божественні предмети розчинились разом із золотою скринькою, інкрустованою коштовним камінням.

Рабе Давид Моше, засновник Товариства вивчення Тори у Чорткові, повідомив про зникнення з таємних сховків Старої синагоги срібної цукернички на гнутих ніжках та прикрашеної рослинним орнаментом для зберігання плоду етрог¹. Щоправда, лежало в ній щось зовсім інше – але це, мовив рабе, таємниця, яку не можна розголошувати за жодних обставин.

Коли з синагоги у Бродах (міста відчинених дверей і благословенного мудреця Баал Шем Това²) зникли старовинний кіддушний келих, ханукія³ з золотим левом, що іде, та яад, прикрашений смарагдом, хтось несподівано пригадав пантоміму мандрівних бродензингерів⁴, яка розповідала про те, як Господь Саваот переносить до Небесного Єрусалима свій народ: спершу – речі, тоді – храми, тварин, житла,

¹ Етрог – цитрусовий плід – один із чотирьох предметів, який використовують у ритуалі під час єврейського свята Суккот.

² Баал Шем Тов (справжнє ім'я – Ізраель бен Елієзер, 1698–1760) – єврейський цадик, засновник хасидського руху.

³ Кіддушний келих – келих, який використовують у єврейському обряді освячення. Ханукія (дев'ятисвічник) – світильник, який запалюють протягом восьми днів свята Хануки. Яад – спеціальна указка у вигляді руки для читання сувої Тори.

⁴ Бродензингери – групи мандрівних співаків та акторів із міста Бродів, які мовою їдиш співали єврейських народних пісень, доповнювали виступи пантомімами, жартами, танцями.

дивуючи земних людей непоясненими зникненнями. Далі розчиняються в повітрі святі, мудреці, музиканти, діти, аж коли на грішній землі не залишається жодного єврея.

Усі ці моторошні події не можуть не свідчити про те, що наш світ доживає свої останні миті. Хтось Неосягненно Безмежний зараз засопе, солодко витягне кінцівки – і прокинеться. Тієї ж миті нас, із нашими вроками й протягами, страхами, зойканнями, пристрастями і сльозами, не стане. Ми розчинимось у небі, як чорний задушливий дим пожежі.

Щоб не думати про це, люди думають, наприклад, про свята. І не дають собі спокою.

Аделя витягнула мене на концерт молодесенького Рауля Кочальського. Йому немає ще навіть п'ятнадцяти років, але клавіші фортепіано тануть під його пальцями – здається, він керує інструментом за допомогою погляду, сили думки, похитування голови. Так, як я керую шатківницею, коли квашу капусту з кмином.

Рауль – русявий юнак із круглим обличчям, ясними очима, пухкими рожевими щічками. Здається, на цій ніжній шкірі ще й вус не сіється. Аж хочеться вщипнути. Так я прошепотіла Аделі, коли він вийшов до публіки на перший уклін – а вона закотила очі і боляче штовхнула мене в ребра своїм гострим дошкульним ліктем.

Але потім, коли ця дитина торкнулась своїми восковими пластичними пальцями вишкіреної пащі рояля, мені стало соромно. Спочатку він грав Моцарта, Ілюка і Гуммеля, потім уже тільки вальси Шопена й «*Impromptu fantasie*», а мені було так недобре, так не по собі від цих звуків – ніби я не мала права тут бути і чути їх: я, така незначна, їх, занадто прекрасних.

Ох, тепер уже мені не було так смішно з того, що в семирічному віці Рауль Кочальський отримав нагороду

Паризької музичної академії, у восьмирічному – написав першу оперу, одинадцятирічний – відіграв тисячний концерт, дванадцятирічний – виступив перед перським шахом Насер ед-Діном, який ще встиг перед загибеллю від рук заколотників насолодитись талантом хлопця і навіть нагородив його титулом Придворного Піаніста, а також орденом Лева і Сонця. Титулами обдарували дитину і султан турецький, і король іспанський. І як я могла тепер сидіти так близько від нього, від цього пухкого білявого Лева і Сонця, і слухати його музику.

Забагато, забагато свят у цю зимову пору.

Коли я рано подавала сніданок, Петро сказав: «Наша служба така інтелігентна. Не здивуюсь, якщо піде нині ввечері вислухати лекцію про сучасну військову техніку».

Що я йому зробила, що він так мене страшно не любить?

Аделя ледве переконала його взяти мене на виставу знаменитого на цілий світ ілюзіоніста, шевальє Ернеста Торна. Вона знає, що я змалку цікава до природи різних чудес, до того, що звуть магією і чародійством. Особливо в наші часи, коли світ уже майже розгаданий, ці темні згустки ваблять мене, запрошують проникнути до самої суті, знайти відповідь.

А часи швидкі, часи світлі. Фабриканти Маргошес і Ліберман мчать Тисменицькою дорогою на автомобілях зі швидкістю п'ятнадцять кілометрів на годину. Ще не встигли ми натішитись дивовижними газовими ліхтарями – а вже наш двірець¹ освітлено електрикою (ну й нехай він постійно западає в темряву на радість кишеньковим злодіям). Ще не находилися до фотопластикуму², де перед

¹ Двірець (гал.) – вокзал.

² Фотопластикум – пристрій для одночасної демонстрації стереоскопічних зображень групі глядачів.

очима, як у байці, з'являються опуклі образи з далеких країв, як ці образи ожили і зарухались в електричному театрі, який привозить пан Оесер. Без слонячого крику паротятів, без клаптів масної сажі з їхніх хоботів, без запахів залізничного паленого вугілля ми вже не уявляємо ні себе, ні міста. І вже тільки сміємося, коли чиясь бабця пригадує, як повз коломийську ратушу пустили льокальку¹, що мусила раз по раз зупинятися, аби з колії забралися люди разом зі своїми козами. Як же тоді було дико і темно!

А нині – фотографічні апарати за лічені хвилини збережуть на вічні віки твій точний образ, мов відображення в люстрі, тільки ще досконаліше. А телефонний апарат дозволить цієї ж миті крізь тріскучі товщі повітря і завивання вітрів, крізь стіни, стовбури дерев і складки пагорбів почути голос когось, до кого Марґошесові на своєму швидкісному автомобілі ще мчати і мчати. Проміння Рентгена наскрізь бачить людське тіло з усіма фляками. А кожна найменша частинка щодень ділиться на чимраз менші, і вони рухаються і кружляють навколо нас, у нас, у всьому, всюди. Збите у вузол волосся на голові, як з'ясувалося, не утворюється від «готування та споживання риби у спосіб жидівський», воно не буває «самцем» чи «самицею», і його відстригання не призводить до негайної смерті. А пускання крові не тільки слабо лікує хвороби, а ще й може поважно зашкодити.

Якщо так піде далі, то і Бога пояснить фізика. Кількасот років тому за ці слова мене б спалили біля ратуші, і я стала б другою страченою в нашому місті відьмою.

Як на мене, якщо вже вірити в чудеса, то нехай це будуть чудеса задля розваги – наприклад, вистави всесвітньо відомого ілюзіоніста, шевальє Ернеста Торна, якому належить

¹ Льокалька (гал.) – місцена залізниця.

львівський «Колізей Торна» – «підприємство для репрезентації розмаїття міжнародних шtukмаїстрів у заграничний спосіб». Хоча і в цьому випадку я не маю жодного сумніву, що кожне диво шевальє – всього лише добре продуманий фокус і розгадка – на відстані простягнутої руки, просто перед очима ошелешеного роззяви.

Перед портиком з колонами Міського театру ім. Мо-нюшка, урочистий золотий купол якого – мов накривка круглобокої цукернички з коштовного набору, позаду натхненної спини Міцкевича з білого каррарського мармуру зібралися глядачі: «грубі риби» – банкові урядовці, голови великих фірм, достойники залізничних колій – з пишними бакенбардами на щоках, відрощеними на знак лояльності до Австрійської монархії (деякі у своїх самовідданих стараннях перевершили самого Франца-Йосифа, чії бакенбарди досягнули найбільшого розквіту в часи всесвітньої виставки в Парижі 1867 року), зі своїми дамами, одягнутими за найновішою модою, яку можемо роздивитися вже всередині театру. Встигати за модою – не так уже й просто, як видається, оскільки тепер вона переживає час переходу з широкого крою на вузький, створюючи неабияке замішання і хаос. Тому біля вузьких англійських спідниць хвилюються численні волани, біля тяжких оксамитових аплікацій в'ються грайливі разки блискучих намистин, пацьорок і коралів, бантами та квітами зіпнуто одяг, як і стриманими пряжками. Спільна риса тільки одна: виріз сукні, який глибоко відкриває не лише частину грудей, але й плечі, а корсаж тримається тільки на вузесенькій стрічці або легкій тюлевій застібці. Не забуваймо про капелюхи, вражаюче роздуті ще дужче завдяки щедрим зачіскам, закріплених чудернацькими гребенями та шпильками. На лебединих (хоч нерідко теж – курячих або й індичих) шийках – золоті

«І то – у вишиванці!» – з презирством шипить пані з «каравелою» на голові. Залою, немов брижі по воді, пробігає хихотіння та несміливі й тихі вигуки несхвалення, але в цю мить куліси здригаються і починають роз'їжджатися у протилежні боки, відкриваючи сцену, у центрі якої стоїть червоно-синя китайська пагода з кількома дашками, хвацько закопиленими з країв. Під цими дашками на мотузках звисають дві рівненькі в'язанки соломи.

Западає тиша, в якій час до часу чується порипування крісла, чиєсь покахикування чи бурчання у шлунку. Пагоду підсвічено згори і з боків, решта сцени занурена в напівтемряву. Очі глядачів пильно обстежують цей простір, намагаючись вловити бодай найменший рух, вихопити хоча б натяк на те, що от-от почнеться незвичайне дійство. Вони стримують всередині пружину нетерпіння, повністю готові до того, що зараз звідкілясь вистрибне несусвітня проява чи викотиться несказанне чуперадло, випурхне незбагненна дивовижа, станеться щось цілковито немислиме, щось таке, чого й уявити не можна. І вони повністю до цього готові, напружені і перелякані, збуджені до краю.

Але нічого не відбувається. Минає п'ять хвилин. Сім. Вісім. Сцена так само нудна і темна. Пагода, знайома до найменших подробиць, стирчить безглуздо, без жодного сенсу.

І ось натягнута, мов жилка, атмосфера поволі починає провисати, поступаючись місцем розчаруванню й роздратованості. Жоден канатоходець тепер не зможе по ній пройтись, небезпечно похитуючись над головами публіки.

Крісла риплять дедалі енергійніше, шепотіння наростає, зливається в одноманітну товщу звуків, з якої дедалі частіше вибиваються окремі, майже голосні, вигуки. Залою прокочується хвиля позіхань, що передається одному від одного, без жодної на те згоди й бажання – така інтимність,

наче поцілунки. Якийсь сивий огрядний пан (у темряві складно розгледіти, але схоже, що це буркотливий Бібрінг, магістр фармації), крекчучи й сопучи, намагається підвестися зі свого сидіння, хапається руками за спинку крісла попереду і за простягнуті руки сусідів, але щоразу тяжко гепається назад, від чого з його ока випадає монокль і безпорадно розгойдується на золотому ланцюжку, поки пан Бібрінг (так-так, це справді він), роздуваючи щоки і ніздрі, вже мало не креше іскри від люті.

Кілька людей вже встигло вийти, інші в нерішучості зваяжують, як діяти: чекати далі чи вимагати повернення грошей за квиток.

І тут уся ця неспокійна піна розступається, ніби всякає в пісок. «Ааах», – видихає публіка, на мить перетворившись на гігантські легені казкового велетня. Ті, що не встигли, переполошено запитують: «Що? Що таке? Що сталося?» – і тут же замовкають, зрозумівши, що пропустили. І все одно їм звідкілясь достеменно відомо, що саме відбулось на сцені.

Там, просто з повітря, перед синьо-червоною китайською пагодою, виткався шевальє Ернест Торн, власною персоною.

Він не вийшов із-за лаштунків, не виповз із пагоди, не вислизнув із темряви на сцені. Жодного руху не відбулося, ніщо не потривожило застояного повітря. Кожен присутній у цій залі може заприсягнути: шевальє Торн весь час був там, у центрі сцени, з тієї самої миті, коли розїхались куліси, він непорушно стояв і спостерігав за глядачами.

Чому ж ми його не бачили?

Торн завмер, як комаха, що прикидається гілочкою чи сухим листком. Я можу розгледіти: він не кліпає, і груди його не піднімаються від подиху. Обличчя спокійне, зосереджене, розслаблене. Він дивиться просто перед собою – але складається враження, що бачить одночасно всю залу,

ложі, задні ряди, бачить працівників театру, схованих у закамарках. Ліве око трохи примружене і здається меншим від правого, ліва брова – нижча від іншої. Це надає обличчю шевальє лукавого виразу. Кінчик його носа ледь роздвоєний. У нього коротко підстрижені настовбурчені сірі вуса і така сама акуратна борідка.

На голові у шевальє – шовковий циліндр, а одягнений він у фрак з ластів'ячими фалдами, що підкреслює його величну поставу. Під фраком – білосніжна сорочка з накрохмаленим стоячим коміром, кутики якого загнуті. Світло вихоплює смарагдові іскри на його вочевидь коштовних запонках. Поверх сорочки – біла камізелька з піке, застібнута на три гудзики. Шовкова краватка-метелик. У нагрудній кишені – біла хустинка, на руках – білі рукавички. Все, як і належиться ілюзійністові. На штанах – атласні лампаси. Поблискують лаковані черевики. Через зігнуту в лікті праву руку перекинута тканину чорного кольору. У руці Торн тримає невелику подорожню скриньку зі шкіряними ремінцями.

«Я знаю, як він це зробив», – шепочу я на вухо Аделі, яка сидить між нами з Петром, міцно тримаючи за руки. Петро теж нахиляється ближче, щоб почути. Я зауважую, як змірює мене лихим оком пані Гелена Фестенбургова, одна з організаторок нашого міського аматорського театрального гуртка, як витончуються на нитку її нервові губи.

Та я продовжую, прагнучи задовольнити цікавість Аделі та Петра: «Він був прикритий з ніг до голови тією тканиною, яку тримає в руках. Зі споду вона – синьо-червона, строката, як пагода, і тому зливається з нею».

Я впевнена, що не вигадала це, що чітко бачила, як плавно зіслизала додолу шовкова пелена – наче з повітря хтось здер верхній найтонший шар.

Кінець фрагменту для ознайомлення

⇒ [Повернутися на сайт](#) ⇐